

<http://dx.doi.org/10.16926/zndkftpe2018.01>

Maciej BARANIAK*

Cieplica w Jaszczurówce przyczynkiem do rozwoju kąpielisk termalnych i sportów wodnych na Podhalu

Streszczenie

Odkrycie przez Ludwika Zejsznera w połowie XIX w. złóż wód termalnych w zakopiańskim przysiółku Jaszczurówka i powstanie Zakładu Zdrojowo-Kąpielowego było wydarzeniem przełomowym w historii Zakopanego. Wody Jaszczurówki dzięki swoim leczniczym właściwościom cieszyły się wielkim uznaniem wśród zjeżdżających pod Giewont turystów i kuracjuszy ze wszystkich zaborów. Dzięki temu odkryciu Zakopane uzyskało w 1889 r. status stacji klimatycznej i zostało uznane za uzdrowisko.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego nastąpił intensywny rozwój cieplicy i zmiana jej funkcji z leczniczej na rekreacyjno-sportową. Basen na Jaszczurówce był kolebką sportów pływackich na Podhalu, tam właśnie zorganizowano w 1934 r. I Pływackie Mistrzostwa Podhala.

Idąc śladem XIX-wiecznych odkrywców, ostatnimi czasy prowadzono na Podhalu szeroko zakrojone poszukiwania wód termalnych. Owocem tych działań było wykonanie kilkunastu odwiertów, z których woda wykorzystywana jest do celów grzewczych, a przede wszystkim zasila liczne kąpieliska termalne. Powstanie tego typu obiektów otwarło nowe możliwości i znacznie wpłynęło na wzbogacenie oferty turystycznej.

Słowa kluczowe: Jaszczurówka, balneologia, sporty wodne.

W bogatej literaturze przedmiotu dotyczącej historii Zakopanego problem powstania i działalności cieplic, a w późniejszym okresie ośrodka pływackiego w zakopiańskiej Jaszczurówce – potraktowany został marginalnie. Celem tego artykułu jest przedstawienie losów tej inwestycji. Do publikacji podejmujących ten temat można zaliczyć jedynie opracowanie K. Pisery¹, które w większości poświęcone jest turystyce górskiej, a w nikłym zakresie cieplicy w Jaszczurówce.

* dr, Polskie Towarzystwo Historyczne, Oddział w Nowym Targu

¹ K. Pisera, *Jak dawniej po Tatrach chadzano*, Zakopane 2013, s. 73–78.

Artykuł został opracowany w oparciu o lekturę XIX- i XX-wiecznej prasy, zarówno codziennej, jak i periodycznej, a także czasopism specjalistycznych. Nieocenionym źródłem informacji była niepublikowana dotąd korespondencja pomiędzy lokalnym działaczem sportowym Tadeuszem Siemianowskim a dzierżawcą cieplic Marią Budziszewską².

Rozpropagowanie Zakopanego na przełomie XVIII i XIX wieku przez pionierów tatrzańskiej nauki i eksploracji – Stanisława Staszica i Baltazara Hacqueta – zaowocowało napływem turystów, a także pospolitych letników ze wszystkich zaborów pod Giewont. Celem pierwszych podróży były najczęściej: Morskie Oko, Dolina Kościeliska i przemysłowe Hamry, w następnych latach turyści zapuszczali się w odleglejsze rejony przez Dolinę Kondratową na Giewont i Czerwone Wierchy oraz przez Kuźnice na Zawrat.

W omawianym okresie Zakopane było niewielką osadą górską, w której panowała wszechobecna bieda, przyjmująca w wielu przypadkach postać skrajnego ubóstwa. Ten stan rzeczy wynikał z przeludnienia, braku możliwości zarobkowania oraz faktu, że cała podhalańska ludność utrzymywała się z rolnictwa na nieurodzajnej ziemi.

Duży problem stanowiła wówczas sama podróż – do Zakopanego z Krakowa trwała dwa dni i odbywała się furką górską, tzw. fasiągiem, po złych drogach, na których często brakowało mostów. Noclegi u podnóża Tatr znajdowano w nielicznych leśnicówkach i gospodach albo w prymitywnych górskich chatach.

Pomimo wszelkich uciążliwości i niedogodności pod Tatry co roku ściągало coraz większe grono osób, które ulegały fascynacji tatrzańską przyrodą i klimatem, a także egzotycznym górskim folklorem. Wśród odwiedzających Zakopane sporą grupę zaczęli stanowić rekonwalescenci i ludzie chorzy zwłaszcza na gruźlicę, których przyciągało czyste powietrze, duże nasłonecznienie i słynna kuracja żętycą.

Walory lecznicze Zakopanego zaczęto dostrzegać dopiero po roku 1884. Wtedy to znany mineralolog i paleontolog Ludwik Zejszner³ odkrył złoża wód termalnych w zakopiańskim przysiółku Jaszczurówka. Pomimo bezpośredniego sąsiedztwa z Zakopanem Jaszczurówka w tamtych czasach należała administracyjnie do wsi Poronin, wchodzącej w skład dóbr szaflarskich będących własnością hrabiego Adama Uznańskiego⁴. L. Zejszner pierwsze informacje na temat

² Zbiory prywatne Krzysztofa Szczura.

³ Ludwik Zejszner (1805–1871), badacz Tatr zajmujący się problematyką geologiczną, górnictwem i hutnictwem tatrzańskim. W latach 1835–1848 kierownik Katedry Mineralogii na UJ, następnie dyrektor górnictwa Wolnego Miasta Krakowa. Od 1929 r. odbywał liczne wyprawy w Tatry, w trakcie których prowadził szeroko zakrojone badania terenowe. Opublikował 75 rozpraw na temat Tatr. W uznaniu zasług L. Zejsznera Towarzystwo Tatrzańskie w 1876 r. nazwało jego imieniem schronisko w Dolinie Pięciu Stawów Polskich.

⁴ Archiwum Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, Materiały dotyczące dominum Szaflary 1827–1939, sygn. AR/NO/14; hrabia Adam Uznański (1837–1903), właściciel dóbr szaflarskich, w skład których wchodziły, oprócz dworu w miejscowości Szaflary, grunty na terenie

gorących źródeł Jaszczurówki zamieścił w swojej rozprawie pt. *O temperaturze źródeł tatrowych i pasm przyległych*⁵. Kolejne badania dotyczące tego odkrycia prowadzili: Teodor Torosiewicz w 1849 r., Stefan Kuczyński w 1852 r. i Kazimierz Skobel w 1859 r.⁶

Fot. 1. Ludwik Zejszner

Źródło: „Tygodnik Ilustrowany” 1871 r.

Dużą rolę w badaniach i dalszym zagospodarowaniu wód termalnych w Galicji odegrała – założona 10 grudnia 1857 r. przy Towarzystwie Naukowym Krakowskim – Komisja Balneologiczna, której przewodniczył dr Józef Dietl, a funkcje sekretarza pełnił Michał Zieleniewski. Głównymi celami komisji była: „naukowa opieka nad zdrojowiskami krajowymi, staranie o wzrost naszych zakładów kąpielowych, pośrednictwo pomiędzy władzami rządowymi a właścicielami tego rodzaju zakładów w przedmiotach dobro zdrojowisk na celu mających”⁷. Na zlecenie krakowskiej Komisji Balneologicznej w 1865 r. analizę chemiczną wody ze źródeł Jaszczurówki wykonał Adolf Aleksandrowicz, który stwierdził, iż badana woda należy do tak zwanych cieplic chemicznie obojętnych, jej podstawową zaletą jest natomiast duża ilość wydobywających się gazów mogących mieć zastosowanie do celów leczniczych. Po opublikowaniu wyników badań Adolfa Aleksandrowicza ówczesni naukowcy cieszący się znacznym autorytetem – Wacław Ściborski, Wenanty Piasecki, Józef Dietl

---

Szaflar, Murzasichla, Poronina, Zakopanego i Zaskala, o łącznej powierzchni 1957 ha, oraz tereny w Tatrach o powierzchni 2027 ha.

⁵ „Biblioteka Warszawska” 1844, t. 2, s. 257–281.

⁶ „Strzecha” 1870, R. III, s. 263–266.

⁷ „Tygodnik Ilustrowany” 1871, nr 180, s. 1–5.

i Michał Zieleniewski – zgodnie uznali skuteczność zażywania tych kąpiel przy chorobach płuc. M. Zieleniewski stwierdził, że kąpiele w Jaszczurówce: „bez pochyby stałyby się wyborynym sanatorium dla suchotników i ogółem piersiowo chorych”⁸.

Krakowska Komisja Balneologiczna w oparciu o przedstawione wyniki badań podjęła rozmowy z właścicielem terenu hr. Adamem Uznańskim, które miały na celu doprowadzić do zagospodarowania cieplicy i utworzenia w Jaszczurówce zakładu zdrojowo-kąpielowego. Już w 1862 r. została oddana do użytku pierwsza prymitywna, cembrowana drewnem niecka kąpielowa (bassin) do wspólnych kąpeli, właściwy Zakład Kąpielowy powstał w 1887 r., kiedy wybudowano trzy niecki kąpielowe wraz z budynkiem pensjonatowym i restauracją⁹.

W świetle prowadzonych badań uznać należy, iż na rozwój Zakładu Zdrojowo-Kąpielowego w Jaszczurówce na przełomie XIX i XX wieku wpływ miało kilka czynników historycznych. Pierwszym z nich był przyjazd do Zakopanego w 1873 r. dr. Tytusa Chałubińskiego, którego klimat i tatrzańska przyroda tak oczarowały, że stał się zamiłowanym taternikiem, a w końcu na stałe zamieszkał w Zakopanem. W ślad za nim przybyli jego warszawscy pacjenci, głównie słynne postacie świata nauki, polityki i sztuki. Ferdynand Hoesick zanotował: „przez sześć tygodni co dzień o 9 rano chodziłem razem z Henrykiem Sienkiewiczem do kąpeli w Jaszczurówce, skąd wracaliśmy dopiero w południe”¹⁰. Chałubiński wylansował pogląd o zbawiennym wpływie tatrzańskiego klimatu dla leczenia chorób układu oddechowego, anemii i nerwic.

Kolejnym czynnikiem było uzyskanie w 1889 r. przez Zakopane statusu stacji klimatycznej i uznanie miejscowości za uzdrowisko. Władzę w uzdrowisku sprawował zarząd, potocznie zwany Klimatyką, który obok rady gminnej był drugą władzą w Zakopanem. „Klimatyka” otrzymała uprawnienia do prowadzenia inwestycji niezbędnych do rozwoju gospodarczego i kulturalnego miejscowości ze środków pochodzących z taksy klimatycznej opłacanej przez przyjeżdżających gości.

Następnym ważnym wydarzeniem było doprowadzenie linii kolejowej, najpierw w 1884 r. na trasie Kraków–Chabówka, a następnie w 1899 r., dzięki staraniom hrabiego Władysława Zamoyskiego, na odcinku Chabówka–Zakopane. Połączenie Zakopanego linią kolejową z resztą Polski skróciło podróż na Podhale do jednego dnia i wpłynęło na znaczne zwiększenie ruchu turystycznego.

Wody Jaszczurówki cieszyły się wielkim uznaniem kuracjuszy i miejscowej ludności jako uniwersalny środek na różne dolegliwości, a także jako miejsce spotkań towarzyskich. Z kąpeli zaczęło korzystać coraz więcej gości, ich liczba w końcu XIX wieku sięgnęła kilku tysięcy, o czym na łamach „Biesiady Literackiej” pisał Michał Zieleniewski:

⁸ M. Zieleniewski, *Jaszczurówka. Cieplica tatrzańska i jej Zakład Zdrojowo-Kąpielowy*, „Biesiada Literacka” 1888, nr 27, s. 6.

⁹ L. Korczyński, *Zarys balneoterapii i balneografii krajowej*, Kraków 1900, s. 476.

¹⁰ F. Hoesic, *Powieść mojego życia*, Warszawa – Wrocław 1959, t. 2, s. 112.

Rozbudzone od 15 lat uczęszczanie osób do Zakopanego za powodem Towarzystwa Tatrzańskiego, a tem więcej zamiar dra Chałubińskiego utworzenia w Zakopanem stacyi górsko-klimatyczno-leczniczej, postawiło odtąd Jaszczurówkę nieomal w nierozdzielnym związku z Zakopanem, dla którego jej zakład zdrojowo-kąpielowy jest arcyważnym nabytkiem, a nawet potrzebą, skoro ilość kąpeli każdorocznie wzrasta, doszedłszy w r. 1887 do 4815¹¹.

Dużym udogodnieniem dla amatorów kąpeli było uruchomienie w latach 90. XIX wieku konnego omnibusu z Krupówek do Jaszczurówki. Omnibus wyruszał trzy razy dziennie sprzed Hotelu pod Giewontem, była to pierwsza linia komunikacyjna Zakopanego.

Fot. 2. Reklama cieplicy w Jaszczurówce

Źródło: *Przewodnik*, Zakopane 1909 r.

W 1931 r. hrabia Adam Uznański wydzierżawił cieplicę Włodzimierzowi Berberyszowi i znanej gwiazdzie scen operowych Marii Budziszewskiej, o pseudonimie „Stamary”. Od tej chwili nastąpił intensywny rozwój cieplicy i zmiana jej funkcji z leczniczej na rekreacyjno-sportową. Pod rządami spółki w Jaszczurówce powstał pierwszy w Zakopanem basen pływacki o wymiarach 15 × 25 metrów, wybudowano także restaurację oraz plac do gier zespołowych¹².

Powstanie pierwszego basenu pływackiego w Zakopanem stanowiło impuls do utworzenia sekcji pływackich przy istniejących klubach sportowych: Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”, TS Wisła, Sekcji Narciarskiej Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i Makkabi Zakopane¹³. W organizację ośrodka pły-

¹¹ M. Zieleniewski, Jaszczurówka, *Cieplica tatrzańska i jej Zakład Zdrojowo-Kąpielowy*, „Biesiad Literacka” 1889, nr 15, s. 231.

¹² „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1934, nr 304, s. 6.

¹³ „Raz, Dwa, Trzy” 1934, nr 34, s. 13.

wackiego zaangażował się Krakowski Okręgowy Związek Pływacki, którego prezesem był J. Michałek, zastępcą T. Siemianowski – dziennikarz zamiejscowej redakcji „Ilustrowanego Kuryera Codziennego” (IKC) w Zakopanem i działacz lokalnego TG „Sokół”¹⁴.

Pierwsze zawody pływackie w Zakopanem-Jaszczurówce odbyły się 15 lipca 1934 r. i zostały zorganizowane przez nowo utworzone sekcje pływackie zakopiańskich klubów, pod patronatem i technicznym nadzorem Krakowskiego Okręgu Polskiego Związku Pływackiego. Wzięły w nich udział wszystkie zakopiańskie sekcje pływackie: TS Wisła, TG „Sokół”, SN PTT i Makkabi, ponadto w zawodach wystartowali zawodnicy Legi Warszawa, a poza konkursem – członkowie wycieczki młodzieży niemieckiej przebywającej w Zakopanem¹⁵. Kolejne zawody pływackie w 1934 r. odbyły się 29 lipca i 15 sierpnia.

Fot. 3. Zawody pływackie: Zakopane-Jaszczurówka, 1934 r.

Źródło: zbiory prywatne K. Szczura.

2 września 1934 r. Krakowski Okręg Polskiego Związku Pływackiego i Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (PUWFIPW) zorganizowały I Mistrzostwa Pływackie Podhala. Tytuł mistrzowski zdobyli w konkurencji 100 m stylem dowolnym Aleksander Neuberg i Stanisława Twardówna, w punktacji drużynowej zwyciężyli zawodnicy sekcji pływackiej TG „Sokół”. Na zakończenie mistrzostw rozegrano mecz waterpolo¹⁶.

¹⁴ Korespondencja z lat 1934–1936 pomiędzy T. Siemianowskim a M. Budziszewską; zbiory prywatne K. Szczura; L. Długołęcka, M. Pinkwart, *Zakopane. Przewodnik historyczny*, Warszawa 1989, s. 163.

¹⁵ „Sport Wodny” 1934, nr 10, s. 5; „Raz Dwa Trzy” 1934, nr 31, s. 11.

¹⁶ „Raz, Dwa, Trzy” 1934, nr 36, s. 11.

Fot. 4. Plakat: I Pływackie Mistrzostwa Podhala, 2 września 1934 r.

Źródło: Muzeum Podhalańskie w Nowym Targu, brak sygnatury.

Basen na Jaszczurówce tętnił życiem również w okresie zimowym. 17 marca 1935 r. zorganizowano pierwsze zimowe zawody pływackie z udziałem zawodników zakopiańskich i krakowskich. Wśród startujących znaleźli się wybitni zakopiańscy narciarze: E. Ziętkiewicz, F. Bujak, J. Bujak oraz utytułowani pływacy: mistrz Polski w skokach do wody Sieńkowski i gwiazda krakowskich pływalni Tryko (Cracovia). Zawodnicy i kibice przyjechali do Zakopanego specjalnym pociągami, pod hasłem „W Tatry po słońce”. Patronat nad zawodami objęli: wiceminister komunikacji A. Bobkowski, redaktor naczelny IKC M. Dąbrowski i literat K. Makuszyński. W programie zawodów oprócz wyścigów pływackich znajdowały się także mecze piłki wodnej i konkursy skoków do wody. Na zakończenie zawodów pokazano rewię pt. „Humor w wodzie”, w trakcie której wykonywano m.in. skoki do wody na nartach i pokazy kajakowe¹⁷. Zawody pływackie i mecze piłki wodnej organizowano w 1935 r. jeszcze kilkakrotnie: 22 kwietnia, 10 czerwca i 21 lipca¹⁸; w 1936 r. – 16 sierpnia¹⁹, w 1937 r. – 1 sierpnia oraz 15 sierpnia²⁰; i w 1938 r. – 24 lipca²¹.

Po II wojnie światowej baseny na Jaszczurówce nigdy już nie powróciły do dawnej świetności. W 1957 r. po nieudanych działaniach wiertniczych, które

¹⁷ „Ilustrowany Kurjer Codzienny” 1935, nr 75, s. 18; nr 76, s. 18; nr 80, s. 9; „Raz, Dwa, Trzy” 1935, nr 12, s. 15.

¹⁸ „Raz, Dwa, Trzy” 1935, nr 17, s. 15; nr 24, s. 15; „Ilustrowany Kurjer Codzienny” 1935, nr 202, s. 11.

¹⁹ „Sport Wodny” 1936, nr 17, s. 8.

²⁰ „Ilustrowany Kurjer Codzienny” 1937, nr 213, s. 12; nr 227, s. 11.

²¹ „Ilustrowany Kurjer Codzienny” 1938, nr 204, s. 13.

doprowadziły do połączeń źródeł termalnych z wodami Olczyskiego Potoku, temperatura ciepła spadła do ok. 18,5°C. Dzisiaj kąpieliska są zamknięte, a ich tereny zostały wykupione od miasta przez Tatrzański Park Narodowy, który stworzył w tym miejscu ośrodek edukacyjny.

Idąc śladem XIX-wiecznych odkrywców i badaczy, począwszy od 1960 r., prowadzono na Podhalu szeroko zakrojone poszukiwania wód termalnych. W wyniku badań ustalono, iż w tzw. Niece Podhalańskiej istnieją najkorzystniejsze warunki eksploatacji wód termalnych w Polsce. Decydują o tym budowa geologiczna, wysoka temperatura wody na wypływie, niska mineralizacja i wysoka wydajność. Do 2013 r. wykonano na terenie Podhala 15 odwiertów, z których uzyskano wody termalne o różnej wydajności i temperaturze. Wody termalne Niecki Podhalańskiej eksploatowane są obecnie w siedmiu ośrodkach rekreacyjno-sportowych: w Bańskiej Niżnej, Białce Tatrzańskiej, Bukowinie Tatrzańskiej, Chochołowie, Polanie Szymoszkowej, Szaflarach i Zakopanem. Przyszłościowo planowane jest także wykorzystanie odwiertu w Poroninie, z którego woda będzie zasilać baseny na Galicowej Grapie²².

Tabela 1. Występowanie wód termalnych na Podhalu

Miejscowość	Rok wykonania odwiertu	Temperatura wody w °C
Bańska Niżna	1981	82–86
Białka Tatrzańska	2008	77
Biały Dunajec	1990	82–86
Bukowina Tatrzańska	1981	67
Chochołów	1991	82
Poronin	1989	63
Siwa Woda	1973	20
Zakopane	1960	25–36
Ząb	1973	60

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż powstanie na Podhalu kąpielisk termalnych, począwszy od XIX-wiecznej Jaszczurówki, znacznie wpłynęło na wzbogacenie oferty turystycznej regionu. Nowoczesna infrastruktura pływacka stała się także impulsem do powstania kilkunastu klubów pływackich na terenie Podhala i pozwoliła na prowadzenie nauki pływania wśród szerokiej rzeszy dzieci i młodzieży. Duże zainteresowanie tego typu formą wypoczynku i lecznictwa oraz zwiększająca się liczba kąpielisk termalnych powodują, iż Podhale staje się coraz bardziej rozpoznawalnym kurortem na mapie Europy.

²² B. Porwisz, *Szlakiem wód leczniczych i termalnych w Małopolsce*, Kraków 2013, s. 14–15.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Muzeum Podhalańskie im. Czesława Pajerskiego w Nowym Targu.
Muzeum Tatrzańskie im. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem.
Zbiory prywatne Krzysztofa Szczura, Zakopane.

II. Prasa

„Biblioteka Warszawska” 1884.
„Biesiada Literacka” 1888.
„Ilustrowany Kurjer Codzienny” 1934–1937.
„Raz Dwa Trzy” 1934–1935.
„Sport Wodny” 1934, 1936.
„Strzecha” 1870.
„Tygodnik Ilustrowany” 1871.

III. Literatura

Długołęcka L., M. Pinkwart., *Zakopane. Przewodnik historyczny*, Warszawa 1989.
Hoesic F., *Powieść mojego życia*, Warszawa – Wrocław 1959.
Korczyński L., *Zarys balnoterapii i balneografii krajowej*, Kraków 1900.
Porwisz B., *Szlakiem wód leczniczych i termalnych w Małopolsce*, Kraków 2013.
Pisera K., *Jak dawniej po Tatrach chadzano*, Zakopane 2013.

The role of Hot Springs in Jaszczurówka in the Development of Geothermal Baths and Water Sports in Podhale Region

Abstract

Ludwik Zejszner's discovery of thermal waters in the hamlet of Jaszczurówka near Zakopane in the middle of the 19th century, followed by the establishment of Zakład Zdrojowo Kąpielowy (Spring and Baths Complex) was a breakthrough in the history of Zakopane. Due to their medicinal properties, thermal waters in Jaszczurówka were very popular with tourists and patients coming to the foot of Giewont Mountain from all the parts of partitioned Poland. Thanks to this discovery, in 1889 Zakopane gained the status of health resort and spa.

During the interwar period the hot springs developed intensively and changed their function from health to sports and recreation. The swimming pool in Jaszczurówka was a cradle of swimming sports in Podhale and the First Podhale Swimming Championship was held there in 1934.

Following the footsteps of the 19th century discoverers, the search for thermal waters in Podhale was carried on a large scale. It resulted in a dozen or so wellbores, the water from which is now used for heating and for powering numerous thermal baths. The establishment of these venues created new opportunities and significantly enriched the tourism offer.

Keywords: Zakopane, Jaszczurówka, balneology, water sports.